

การศึกษาภูมิปัญญาการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง

ตำบลน่านวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

A Study of the Local Community Kiln Production Wisdom at Ban Non Muang,

Na Nuan Sub-district, Phanom Phrai District Roi Et Province

ศิริลักษณ์ ไชยราช

เอกชัย พรหมลี

วิบูลย์ศักดิ์ สังสนา

ทัตพลณ์ ศรีขาว

วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Sirilak Chaiyarach

Aekachai Phromlee

Wiboonsak Sangsana

Tasaphon Srihaow

Mahachulalongkornrajavidyalaya University RoiEt Buddhist college

Email: bioto69@gmail.com

วันที่รับบทความ: 28 กันยายน 2566; วันที่แก้ไขบทความ 22 ตุลาคม 2566; วันที่ตอบรับบทความ: 31 ตุลาคม 2566

Received: September 28, 2023; Revised: October 22, 2023; Accepted: October 31, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ตำบลน่านวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด และ 2) เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ตำบลน่านวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด การวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยคือ กลุ่มผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลน่านวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด จำนวน 10 คน เครื่องมือการวิจัยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้าง เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการลงพื้นที่สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างด้วยตนเองในพื้นที่วิจัย วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ได้เรียนรู้และปรับปรุงรูปแบบการผลิตเตาหุงต้มท้องถิ่นเรื่อยมาจนปัจจุบัน ได้ทดลองปั้นเตาขึ้นมาจากดินเหนียวที่นำมาจาก “ห้วยก้าก-ว้าก” ซึ่งเป็นดินเหนียวที่มีส่วนผสมที่อุดมด้วยธาตุเหล็กที่มีคุณสมบัติทนทานต่อการเผาไหม้ของไฟเป็นอย่างดีที่มีอยู่ตามลำห้วยห่างจากหมู่บ้านทางทิศตะวันตก ระยะทาง 3 กิโลเมตร มีการพัฒนาเป็นเตาประหยัดพลังงานที่สามารถตอบโจทย์ได้ครบและได้รับรางวัลเป็นตัวชี้วัดในการใช้งานเหมาะสมและออกแบบยอดเยี่ยมของการทำเตาชุมชนท้องถิ่น

คำสำคัญ : ภูมิปัญญา; การผลิตเตา; ชุมชนท้องถิ่น

Abstract

The purposes of this research are 1) to study the wisdom of kiln production in the local community of Ban Non Muang, Na Nuan Subdistrict, Phanom Phrai District, Roi Et Province and 2) to study the problems and obstacles in the production of kilns in the local community of Ban Non Muang, Na Nuan Subdistrict, Phanom District. Phrai, Roi Et Province This research is qualitative research. The population and sample of the research are Ban Non Muang Local Community Stove Production Group, Village No. 5, Na Nuan Subdistrict, Phanom Phrai District, Roi Et Province, totaling 10 people. The research instrument was a structured and semi-structured interview. Data were collected by personally interviewing samples in the research area. Data were analyzed using content analysis. The research results found that Ban Non Muang Local Community Stove Production Group We have learned and improved the local cooking stove production model until the present. Tried making a stove out of clay taken from “Huai Kak-Wak”, which is a clay soil rich in iron that has the property of being highly resistant to fire combustion, is located along the creek 3 kilometers west of the village. Developed into an energy-saving stove that can answer all needs and receive awards as an indicator of appropriate use and excellent design for making local community stoves.

Keywords : Wisdom; Kiln production; local communities

บทนำ

ภูมิหลังหรือภูมิปัญญาโดยทั่วไปของท้องถิ่นในชุมชน การใช้ชีวิตความเป็นอยู่มักจะอยู่กับแบบครอบครัวใหญ่ การดิ้นรนในการทำงานโดยทั่วไปประกอบอาชีพทำการเกษตรตามพื้นที่ทำนาและไร่สวน (ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์, 2542) แต่ก่อนการสัญจรไปมาก็ไม่สะดวกสิ่งสำคัญของมนุษย์เรานี้ขาดกันไม่ได้ก็คือไฟ ไม่ว่าจะเป็นการก่อไฟให้แสงสว่าง การก่อไฟหรือก่อเชื้อเพลิงในการหุงหาอาหารของบรรพชนในท้องถิ่นตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มนุษย์ก็ยังขาดไฟไม่ได้ (ประลอง ดำรงค์ไทย, 2542) บางครอบครัวที่พาอันอพยพออกมาจากบ้านที่อยู่อาศัยมาตั้งรกรากก่อให้เกิดเป็นที่อยู่อาศัยชั่วคราวหรือกระท่อมปลายนาที่เรารู้จัก ซึ่งการมาอยู่ตามพื้นที่ทำการเกษตรในพื้นที่จับจองและครอบครอง (ภรดี พันธุมกร, 2535) ในสมัยอดีตคุณปู่คุณย่าคุณตาคุณยายของพวกเรา ในการประกอบอาหารส่วนใหญ่ใช้วิธีการหรือชีวิตแบบเรียบง่าย โดยมีวิธีการทำเตาก่อไฟเพื่อประกอบอาหารนิยมแบบไม่ยุ่งยาก กล่าวคือ เอาวัสดุที่หาได้ตามพื้นที่ของแต่ละภูมิภาค เช่น ก้อนหิน 3 ก้อน หรือนำดินเหนียวมาปั้นเป็นก้อนอิฐตามจำนวนที่ต้องการ แค่อัดตั้งหม้อดินซึ่งเป็นภาชนะในการประกอบอาหารได้ จนกระทั่งเกิดการเรียนรู้ว่าการนำดินเหนียวจากจุดนี้มาปั้นเตา มีความทนทานต่อการ

เผาไหม้ในอุณหภูมิสูง ๆ ได้ดีกว่า เหล่านี้จึงเป็นที่มาของการนำเอาดินเหนียวจากจุดนี้มาปั้นเป็นเตาถ่านขึ้นมาใช้แทนเตาแบบเดิมที่เคยใช้ แต่ความเป็นจริงแล้วโดยสภาพทั่วไปแล้วชุมชนส่วนใหญ่ยังใช้ฟืนและถ่านเป็นเชื้อเพลิงเพื่อการหุงต้มอาหาร ในอดีตการหาฟืนใช้เป็นวัตถุดิบนั้นหาง่ายมากเพราะพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ใกล้ป่าจึงหาฟืนได้ง่าย แต่เมื่อมาถึงยุคปัจจุบันจากทรัพยากรในการทำเชื้อเพลิงนับวันจะหายากขึ้นถึงแม้ภาครัฐจะพยายามหาพลังงานอย่างอื่นมาทดแทน เช่น แก๊สสำหรับหุงต้มที่เป็นทางเลือกในการทดแทนฟืนและถ่าน เพราะการเติบโตทางเศรษฐกิจที่เป็นตัวกระตุ้นคืออำนาจของเงินตรา การแลกเปลี่ยนสินค้าเหมือนครั้งอดีตเลื่อนหายไปหมด ชุมชนจึงคิดหาหนทางที่จะลดต้นทุนการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ใช้อย่างประหยัดและคุ้มค่า (ประลอง ดำรงค์ไทย, 2542)

ในความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนั้นพบว่าปัญหาจากการขยายตัวของชุมชนและการเพิ่มจำนวนของประชากรของประเทศ ส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตเป็นอย่างมาก การแย่งชิงทรัพยากรที่ยิ่งขาดแคลน ส่งผลกระทบต่อการเอาตัวรอดด้วยการปรับตัวของผู้คน การหาวิธีการอยู่รอดในสังคมจึงเกิดขึ้น ไม่เว้นแม้กระทั่งการดิ้นรนในการใช้ชีวิตความเป็นอยู่ในประจำวันก็เช่นเดียวกัน เหล่านี้คือปัญหาต้นตอที่ก่อให้เกิดการคิดค้นหาสิ่งทดแทนขึ้น ดังนั้น จึงมีผู้คิดค้นหาวิธีการในการทำเตาเพื่อประหยัดในการใช้ฟืนและถ่าน จากครั้งแรกก็ปั้นเตาแบบธรรมดาโดยใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง มาเริ่มหาวิธีทำเตาถ่านแม้จะลองผิดลองถูกจนได้รู้ถึงการทำเพื่อควบคุมทิศทางของอุณหภูมิของไฟ จึงบอกญาติพี่น้องมาดูแลเรียนรู้การทำเพื่อใช้ในครัวเรือนในการปั้นเตาและสืบทอดกันมา สุดท้ายความต้องการเตาที่จึงมีเพิ่มมากขึ้นเพราะเห็นจากการที่เป็นเตาที่มีคุณภาพสามารถลดปริมาณถ่านหรือเชื้อเพลิงในการทำอาหารอย่างเห็นได้ชัด จนกลายเป็นสิ่งที่ได้รับนิยมนำไปใช้ในครอบครัวเพื่อลดปริมาณการใช้ถ่านและไม้ฟืน ตลอดทั้งเป็นการลดค่าใช้จ่ายด้านพลังงานของครัวเรือนอีกทางหนึ่งด้วย แต่ในการผลิตหากผลิตในระดับครอบครัวไม่สามารถส่งตามความต้องการได้ จึงมีแนวคิดที่จะรวมกลุ่มกันสร้างผลผลิตชนิดของเตาที่ตลาดต้องการหรือมีผู้นิยมใช้เตาชนิดนั้นเป็น “กลุ่มผลิตเตาชุมชนท้องถิ่น บ้านโนนม่วง ตำบลนานวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด” ขึ้น

คณะผู้วิจัยซึ่งเป็นประชาชนในพื้นที่ชุมชนบ้านโนนม่วง จึงมีความสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่น บ้านโนนม่วง ตำบลนานวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ว่ามีความเป็นมาอย่างไรและในการปั้นเตาชุมชนท้องถิ่นของบ้านโนนม่วงนี้มีอุปสรรคปัญหาอะไรบ้าง ซึ่งผลการศึกษาที่ได้จะได้ใช้เป็นประโยชน์ในทางวิชาการสำหรับผู้สนใจ ตลอดจนทั้งจะสามารถใช้เป็นข้อมูลสารสนเทศต่อไปในอนาคตได้ เหล่านี้จึงเป็นที่มาของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

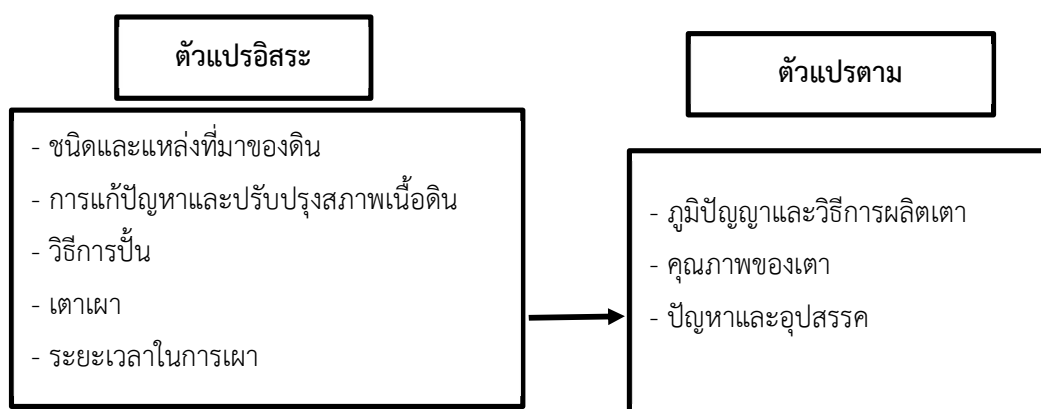
วัตถุประสงค์ (Objectives)

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนานวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

2. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนานวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

กรอบแนวคิดการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัยจากงานวิชาการและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง อาทิ นฤมล ภาณุภา จิระพงษ์ คูหากาญจน์ วินัย ปัญญาธัญญะ และทินกร พิริโยธธา (2545), มนัส แซ่เล้า, (2528), อ้อยทิพย์ พลศรี, (2542) รวมทั้ง สุภาภย์ อินทองคง, (2524) นำมาเป็นกรอบแนวคิดการวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งสามารถเขียนเป็นแผนภาพผังมโนทัศน์กรอบแนวคิดการวิจัยได้ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการดำเนินงานวิจัย

ขอบเขตด้านเนื้อหา ประกอบด้วย

1. ศึกษาศักยภาพในการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ตำบลนานวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
 - 1.1 ความเป็นมาของการผลิตเตา
 - 1.2 เทคนิคการผลิตเตา
 - 1.3 การแปรรูปและการจัดจำหน่าย
 - 1.4 ปัญหาและอุปสรรคในการผลิตเตา
2. รูปแบบการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ตำบลนานวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
3. ปัญหาและอุปสรรคในการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ตำบลนานวล อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

กระบวนการดำเนินการ

1. บริบทของชุมชนกลุ่มผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ตำบลนาवल อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด
2. จัดเวทีกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องผู้นำชุมชนและสมาชิกผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง จำนวน 33 คน เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพ ปัญหาและอุปสรรคการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่น เพื่อหารูปแบบและแนวทางของการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นในกลุ่ม
3. จัดเวทีกับเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ผู้นำชุมชน และสมาชิกในกลุ่มผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นจำนวน 33 คนเพื่อหาแบบและแนวทางที่เหมาะสมของการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นในจังหวัด
4. จัดเวทีเพื่อคืนข้อมูลจากการค้นพบเพื่อพัฒนาศักยภาพในการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นที่เหมาะสมในจังหวัด
5. ถอดบทเรียนจากการจัดเวที เพื่อเขียนรายงานจากการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

1. เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้างเนื่องจากการสนทนากลุ่ม ลักษณะข้อคำถามจึงเป็นลักษณะแบบปลายเปิด เน้นความสะดวกในการตอบเปิดโอกาสให้ผู้ตอบขยายความคิดเห็นได้อย่างเสรี
2. การทำเวทีประชาคมเป็นเครื่องมืออีกอย่างหนึ่งในการเก็บข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องอาศัยความชำนาญในการตั้งประเด็นคำถาม เพื่อให้เป็นการระดมความคิดเห็นการตั้งประเด็นคำถามเพื่อให้เป็นการระดมความคิดเห็นของคนหมู่มาก เพื่อหาข้อสรุปร่วมกันจึงได้รับความอนุเคราะห์จากทีมวิทยากรจากหน่วยงานสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นในการจัดทำเวทีนี้ขึ้น

การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามของกลุ่มที่ผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนาवल อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อทำการสัมภาษณ์ ตลอดทั้งใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมกับกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลที่ได้หมายไว้แล้ว ในระหว่างวันที่ 1 – 31 สิงหาคม 2566 เพื่อดำเนินการสำรวจการศึกษารวบรวมข้อมูลการใช้เตาหุงต้มการผลิตเตาและการจำหน่ายเตาหุงต้มของบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนาवल อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด

ผลการวิจัย

1. ผลการศึกษาภูมิปัญญาการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนาवल อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ภูมิปัญญาการผลิตเตาชุมชนบ้านโนนม่วง มีรายละเอียดที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. ประวัติของการทำเตา

ประธานและสมาชิกกลุ่มผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ตำบลนาหวาด อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด กล่าวว่า “เท่าที่ทราบจากการบอกเล่าของชาวบ้านสืบต่อกันมาปู่ย่าตายายของผู้นำชุมชนเมื่ออดีตเชื่อว่า คุณพ่อพรมมา - คุณแม่ชาน นัชญา ซึ่งเป็นครอบครัวใหญ่ของบ้านโนนม่วงเมื่อ ปี พ.ศ.2450 ได้เริ่มปั้นหม้อเพื่อใช้ในการหุงหาอาหาร จากการใช้งานหม้อเป็นเวลานาน ทำให้หม้อเกิดแตกร้าวและชำรุดตามสภาพการใช้งานเป็นเวลานาน คงเหลือส่วนที่เป็นเค้าโครงของหม้อก็คือ คอหม้อและปากของหม้อ จึงได้นำเอาส่วนที่เหลือดังกล่าวมาเป็นที่รองสำหรับวางหม้อและวางบนก้อนเส้า 3 ก้อน (เตาโบราณ มีลักษณะเป็นก้อนหิน 3 ก้อนวางไว้ 3 มุม) ซึ่งเป็นเตาก่อไฟโดยใช้ฟืนแบบโบราณ และสังเกตเห็นว่าเปลวไฟระยิบอยู่ตรงบริเวณก้นหม้อภายใต้กรอบปากหม้อ จึงมีแนวคิดที่ว่า หากหาวัสดุมาถักเปลวไฟ เพื่อป้องกันเปลวเพลิงมิให้ลุกลามออกมาด้านนอก จึงได้เริ่มนำดินเหนียวมาปั้นเป็นเตาใช้ในครัวเรือนขึ้นเป็นครั้งแรกและเริ่มมีการพัฒนารูปแบบต่างๆ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ชุมชนหรือหมู่บ้านโนนม่วง เป็นชุมชนดั้งเดิมก่อนที่จะจัดตั้งอำเภอพนมไพรขึ้นมา แรกเริ่มเกิดจากการปั้นหม้อเพื่อใช้ในครัวเรือนในลักษณะการทำกรปั้นโดยใช้ก้อนดินที่มีทรวดทรงลักษณะคล้ายลูกประคบยาสมุนไพร แต่มีขนาดเล็กกว่าดินดินเหนียวภายในหม้อขณะปั้นและใช้ไม้แบนๆ เป็นเครื่องมือในการปั้น เรียกว่า “ตีหม้อ” ตีให้ดินเหนียวมีทรวดทรงตามต้องการของช่างปั้นหม้อ การปั้นหม้อเชื่อว่าจะสามารถปั้นได้เสร็จสมบูรณ์ตลอดไป หากก็ยังมีเหตุการณ์คือ บริเวณใบหม้อมีรอยแตก ทำให้การตีหม้อหรือปั้นหม้อสำเร็จไม่ครบทุกหม้อ อันที่เกิตรอยแตกกรอกร้าวนี้ผู้ปั้นจึงคิดหาวิธีที่จะนำกลับมาใช้ ซึ่งมีแค่บริเวณส่วนเว้าหรือคอหม้อจึงนำมาใช้เป็นที่ยาวไว้บนก้อนเส้า สำหรับวางหม้อหุงต้มทำให้หม้อไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง จึงได้ทดลองปั้นเตาขึ้นมาจากดินเหนียวที่นำมาจาก “ห้วยก้าก-ว้าก” ซึ่งเป็นดินเหนียวที่มีส่วนผสมที่อุดมด้วยธาตุเหล็กที่มีคุณสมบัติทนทานต่อการเผาไหม้ของไฟเป็นอย่างดี ที่มีอยู่ตามลำห้วยห่างจากหมู่บ้านทางทิศตะวันตกระยะทาง 3 กิโลเมตร เมื่อปี 2524 คุณแม่สา ไพธรรณและคุณแม่น้อย สุตาเดช จึงเรียนรู้และปรับปรุงรูปแบบการผลิตเตาหุงต้มเรื่อยมาจนปัจจุบัน “กลุ่มผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ตำบลนาหวาด อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด” มีการพัฒนาเป็นเตาประหยัดพลังงานที่สามารถตอบโจทย์ได้ครบและได้รับรางวัลเป็นตัวชี้วัด ในการใช้งานเหมาะสมและออกแบบยอดเยี่ยมของการทำผลิตเตาชุมชนท้องถิ่น

2. ภูมิปัญญาการปั้นเตา พบว่าในห้วงระยะเวลาที่ผ่านมา ทางกลุ่มมีการปั้นเตามาแล้วจำนวน 3 แบบ ดังนี้

2.1 แบบใช้ถ่าน ใช้ได้เฉพาะถ่านที่ผ่านการเผาจากการเผาไม้ให้เป็นถ่านที่มีสีดำ

2.2 แบบใช้ฟืน ใช้ได้เฉพาะฟืนที่หั่นเป็นท่อนเล็ก ๆ ตัดให้ขนาดพอดีกับเตาถึงจะใช้ได้ เพราะเตาจะมีขนาดสำหรับเป็นพื้นที่วางท่อนฟืนอยู่ด้านหน้าเพื่อไม่ให้ท่อนฟืนหล่น

2.3 แบบใช้ทั้งถ่านและฟืน แบบใช้ทั้งถ่านและฟืนนั้น ส่วนหน้าของเตาบริเวณชานเตาจะมีผนังรอยต่อที่เป็นแผ่นสื่เหลียมปิดไว้ หากต้องการใช้ฟืนก็จะเปิดออกหรือนำออกเพื่อจะใส่ฟืนเข้าไปได้ทั้ง 3 แบบนี้

ได้มีการพัฒนาเป็นเตาประหยัดพลังงานทั้งหมดแล้ว จึงถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาและนวัตกรรมยอดเยี่ยมของ “กลุ่มผลิตเตาชุมชนบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนาควน อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด”

3. การอนุรักษ์ภูมิปัญญาผลิตเตา

กลุ่มผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนาควน อำเภอพนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด เกิดจากการรวมกลุ่มของคนในชุมชนที่ต้องการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นถึงเรื่องราวการทำเตาให้ดำรงอยู่คู่ชุมชน พร้อมทั้งส่งเสริมรณรงค์การประหยัดพลังงานจากการใช้ทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชน ให้คงอยู่กับชุมชนและลูกหลานต่อไป ตลอดทั้งส่งเสริมแนะนำการผลิตเตาให้กับบุตรหลาน เพื่อประกอบเป็นอาชีพเสริมรายได้ให้กับครอบครัว เป็นอีกอาชีพที่สร้างงานสร้างรายได้ให้กับวิสาหกิจชุมชนอีกด้วย การรวมตัวกันเป็นกลุ่มของคนในชุมชนเป็นการสร้างพลังมีการช่วยเหลือเกื้อกูลแบ่งปันเกิดความสามัคคีปรองดองกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน จนเกิดความเข้มแข็งขึ้นและมีขั้นตอนการผลิตดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การทำดินหั่วเชื้อหรือภาษาท้องถิ่นเรียกว่า “ซี้กะหมก” มีวิธีการทำดังนี้

1. นำดินเหนียวที่จะทำดินเชื้อมาแช่น้ำทิ้งไว้ 1 คืน
2. นำเกล็ดปลาลงผสมให้เข้าเนื้อกันที่สามารถปั้นเป็นก้อนกลมๆได้
3. นำดินเชื้อที่เป็นก้อนกลมๆ ไปเข้าเตาเผา รอบประมาณ 1 สัปดาห์
4. นำดินเชื้อจากเตาเผามาบดให้ละเอียดเป็นการเสร็จสิ้นขั้นตอนการทำ “ทำดินหั่วเชื้อหรือ ซี้กะหมก” ร่อนมาผสมตามขั้นตอนการปั้นเตาต่อไป

ขั้นตอนที่ 2 ขั้นตอนการผลิต มีขั้นตอนวิธีการทำดังนี้

1. นำดินเหนียวที่เตรียมปั้นเตามาแช่น้ำทิ้งไว้ 1 คืน หรือประมาณ 12 ชม.
2. นำดินหั่วเชื้อมาผสม ในอัตรา 10 : 1
3. นวดผสมดินให้เข้ากัน ในอดีตจะนวดผสมด้วยมือ ขั้นตอนนี้เพื่อความง่ายและรวดเร็วอาจจะใช้อุปกรณ์ช่วยก็ได้ เช่น เครื่องนวดผสมดิน

ขั้นตอนที่ 3 ขั้นตอนการการขึ้นรูปปั้นเตา

1. นำดินมาขึ้นเตรียมแม่พิมพ์
2. ขึ้นรูปตามแม่พิมพ์ เสร็จแล้วถอดแม่พิมพ์ออก
3. ตกแต่งให้ประณีตและสวยงาม
4. ตากในที่ร่ม 2 วัน แล้วเจาะช่องลมด้านล่าง
5. ตากไว้ในที่ร่มอีก 7 วันหรือ 1 สัปดาห์
6. นำออกตากแดดอีก 3 วัน
7. นำเข้าเตาอบด้วยฟืน 12 ชม. ปล่อยอบในเตาอบอีก 1 วันแล้วค่อยนำออกจากเตาอบ
8. เก็บไว้ 3 วัน ค่อยนำมาประกอบสั้งกะสีที่เตรียม บุด้วยฉนวนกันความร้อนผสมเกล็ดปลา

2. ผลการศึกษาปัญหาอุปสรรคในการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนานวล อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่ได้รับการวิจัย ประกอบไปด้วย

1. ดินเหนียวที่นำมาจาก “ห้วยก้าก-ว้าก” ซึ่งเป็นดินเหนียวที่มีส่วนผสมที่อุดมด้วยธาตุเหล็กที่มีคุณสมบัติทนทานต่อการเผาไหม้ของไฟเป็นอย่างดี จึงเป็นข้อจำกัดที่ไม่สามารถใช้ดินจากที่อื่นได้หากต้องการให้ได้คุณภาพที่คงเดิม
2. สภาพเนื้อดินแม้จะนำมาจากแหล่งเดียวกัน คือ ห้วยก้าก-ว้าก แต่สภาพเนื้อดินก็ไม่เหมือนกันทั้งหมด อีกทั้งมีสิ่งปนเปื้อนจากธรรมชาติ ต้องเสียเวลาในการปรับสภาพเนื้อดินก่อนนำมาผลิต
3. เนื่องจากเตาทำจากเหนียวซึ่งมีน้ำหนักมาก ทำให้ผู้ผลิตที่ผลิตมาเป็นเวลานาน มีด้านสุขภาพ เช่น มีอาการปวดหลังสะสม
4. เนื่องจากผู้ผลิตบางรายมีการพัฒนาการผลิตเตาจากที่ปั้นด้วยมือ มาเป็นการผลิตด้วยเครื่อง จึงทำให้เกิดการแข่งขันทางการตลาด

สรุปและอภิปรายผล

1. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนานวล อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาพบว่า

ผลการวิจัยที่ได้รับการที่สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง ซึ่งเป็นคนในพื้นที่ของบ้านโนนม่วงว่า เมื่อ ปี พ.ศ. 2450 ได้เริ่มปั้นหม้อเพื่อใช้ในการหุงหาอาหาร จากการใช้งานหม้อเป็นเวลานาน ทำให้หม้อเกิดแตกร้าวและชำรุดตามสภาพการใช้งานเป็นเวลานาน คงเหลือส่วนที่เป็นเค้าโครงของหม้อก็คือ คอหม้อและปากของหม้อ จึงได้นำเอาส่วนที่เหลือดังกล่าวมาเป็นที่รองสำหรับวางหม้อและวางบน ก้อนเส้า 3 ก้อน (เตาโบราณ มีลักษณะเป็นก้อนหิน 3 ก้อนวางไว้ 3 มุม) ซึ่งเป็นเตาก่อไฟโดยใช้ฟืนแบบโบราณ และสังเกตเห็นว่าเปลวไฟระอุอยู่ตรงบริเวณก้นหม้อภายใต้ครอบปากหม้อ จึงมีแนวคิดที่ว่า หากหาวัสดุมาแทนเปลวไฟ เพื่อป้องกันเปลวเพลิงมิให้ลุกลามออกมาด้านนอก จึงได้เริ่มนำดินเหนียวมาปั้นเป็นเตาใช้ในครัวเรือนขึ้นเป็นครั้งแรกและเริ่มมีการพัฒนารูปแบบต่างๆ เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน ชุมชนหรือหมู่บ้านโนนม่วง เป็นชุมชนดั้งเดิมก่อนที่จะจัดตั้งอำเภอนมไพรขึ้นมา แรกเริ่มเกิดจากการปั้นหม้อเพื่อใช้ในครัวเรือนในลักษณะการทำการปั้นโดยใช้ก้อนดินที่มีทรวดทรงลักษณะคล้ายลูกประคยาสมุนไพรแต่มีขนาดเล็กกว่าดินเหนียวภายในหม้อขณะปั้น และใช้ไม้แบนๆ เป็นเครื่องมือในการปั้น เรียกว่า “ตีหม้อ” ตีให้ดินเหนียวมีทรวดทรงตามต้องการของช่างปั้นหม้อ การปั้นหม้อเชื่อว่าสามารถปั้นได้เสร็จสมบูรณ์ตลอดไป หากก็ยังมีเหตุการณ์ คือ บริเวณใบหม้อมีรอยแตก ทำให้การตีหม้อหรือปั้นหม้อสำเร็จไม่ครบทุกหม้อหม้อที่เกิดรอยแตกรอยร้าวนี้ ผู้ปั้นจึงคิดหาวิธีที่จะนำกลับมาใช้ ซึ่งมีแค่บริเวณส่วนเว้าหรือคอหม้อ จึงนำมาใช้เป็นทิวางไว้บนก้อนเส้าสำหรับวางหม้อหุงต้มทำให้หม้อไม่เอนเอียงไปข้างใดข้างหนึ่ง จึงได้ทดลองปั้นเตาขึ้นมาจากดินเหนียวที่นำมาจาก “ห้วยก้าก-ว้าก” ซึ่งเป็นดินเหนียวที่มีส่วนผสมที่อุดมด้วยธาตุเหล็กที่มีคุณสมบัติทนทานต่อการเผาไหม้ของไฟเป็นอย่างดี จึงเรียนรู้และปรับปรุง

รูปแบบการผลิตเตาหุงต้มเรื่อยมา ที่เป็นเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า กลุ่มบ้านโนนม่วงนั้นได้มีความพยายามที่จะพัฒนาวิธีการผลิตเตาชุมชนให้มีคุณภาพอยู่ตลอดเวลา มีการพัฒนาการผลิตเตาอย่างต่อเนื่อง ไม่ได้หยุดนิ่งเพื่อตอบสนองคุณภาพการใช้งานของประชาชนที่นำเตาจากกลุ่มผลิตเตาบ้านโนนม่วงไปใช้ให้มีความพึงพอใจมากที่สุด งานวิจัยนี้ยังชี้ให้เห็นว่าหากประชาชนในพื้นที่ใดมีความพยายามแสวงหาสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนและพัฒนานำมาใช้ประโยชน์กับชุมชนให้ได้มากที่สุด สิ่งเหล่านี้คือภูมิปัญญาของชุมชนอย่างแท้จริง เช่น การนำวัตถุดิบจากแหล่งอื่นใกล้เคียงมาผลิตเปรียบเทียบกับแหล่งวัตถุดิบเดิม ตลอดจนการพัฒนาขนาดและน้ำหนักของเตาที่ผลิตให้มีคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิมสามารถนำมาเป็นสินค้าจำหน่ายออกสู่ตลาดได้ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ **พิรพงษ์ พันธะศรี. (2561)** ได้วิจัยเรื่อง เครื่องปั้นดินเผาสร้างสรรค์ : กรณีศึกษา เครื่องปั้นดินเผาประกอบไม้ยางพาราและเถาวัลย์ในจังหวัดสงขลา. ที่พบว่า เครื่องปั้นดินเผาของชาวสทิงหม้อ ยังมีรูปแบบและกระบวนการผลิตแบบดั้งเดิมมีการปรับเปลี่ยนเล็กน้อยตามยุคสมัยซึ่งผู้วิจัยได้พัฒนาต่อยอดจากกระบวนการผลิตของชาวบ้าน และได้ศึกษาแนวทางในการสร้างสรรค์งานประติมากรรม โดยพัฒนาวัสดุและกรรมวิธีการผลิตจากช่างชาวสทิงหม้อเพื่อให้ผลงานที่มีคุณค่า สามารถนำไปต่อยอดเพื่อการผลิตและจำหน่ายได้จริงโดยกำหนดเกณฑ์ในการพัฒนา คือ วัสดุมีความคงทนแข็งแรงเหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย มีรูปแบบผลิตภัณฑ์สะท้อนให้เห็นความเป็นธรรมชาติและท้องถิ่นจังหวัดสงขลา และประเภทของผลิตภัณฑ์ที่ออกแบบสอดคล้องกับความต้องการของตลาด ในการทำเครื่องปั้นดินเผาประกอบไม้ยางพาราผู้วิจัยเลือกใช้ไม้ยางพาราที่ผ่านการใช้งานแล้ว เพราะมีราคาถูกและหาได้ง่าย แรงบันดาลใจในการออกแบบผู้วิจัยได้มาจากธรรมชาติ และรูปทรงผลิตภัณฑ์แบบดั้งเดิมของชาวสทิงหม้อมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบผลิตภัณฑ์ เครื่องปั้นดินเผาประกอบไม้ยางพาราและเถาวัลย์ ผลสรุปจากการพัฒนาให้สอดคล้องกับเทคนิคการเผาของผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า ดินที่ผสมตามสัดส่วน ดินพื้นบ้าน : ดินเชื้อ ในอัตราส่วน 70 : 30 สามารถคงรูปได้เมื่อนำไปเผาแล้วทนความร้อน ไม่แตกหัก สามารถขึ้นรูปด้วยรูปทรงที่ซับซ้อนได้ และใช้งานได้จริง กรรมวิธีการผลิตสามารถผลิตได้โดยช่างพื้นบ้านนำไปต่อยอดเพื่อการผลิตและจำหน่ายได้

2. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคในการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง หมู่ที่ 5 ตำบลนาหว่อ อำเภอนมไพร จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาพบว่า

ดินเหนียวที่นำมาจาก “ห้วยก้าก-ว้าก” ซึ่งเป็นดินเหนียวที่มีส่วนผสมที่อุดมด้วยธาตุเหล็กที่มีคุณสมบัติทนทานต่อการเผาไหม้ของไฟเป็นอย่างดี จึงเป็นข้อจำกัดที่ไม่สามารถใช้ดินจากที่อื่นได้หากต้องการให้ได้คุณภาพที่คงเดิม, 2) สภาพเนื้อดินแม้จะนำมาจากแหล่งเดียวกัน คือ ห้วยก้าก-ว้าก แต่สภาพเนื้อดินก็ไม่เหมือนกันทั้งหมด อีกทั้งมีสิ่งปนเปื้อนจากธรรมชาติ ต้องเสียเวลาในการปรับสภาพเนื้อดินก่อนนำมาผลิต, 3) เนื่องจากเตาทำจากเหนียวซึ่งมีน้ำหนักมาก ทำให้ผู้ผลิตที่ผลิตมาเป็นเวลานาน มีด้านสุขภาพ เช่น มีอาการปวดหลังสะสม และ 4) เนื่องจากผู้ผลิตบางรายมีการพัฒนาการผลิตเตาจากที่ปั้นด้วยมือ มาเป็นการผลิตด้วยเครื่อง จึงทำให้เกิดการแข่งขันทางการตลาด ที่เป็นเช่นนี้แสดงให้เห็นว่า ในอนาคตวัตถุดิบที่เป็นดินจากแหล่งที่เคยใช้อาจมีจำนวนและคุณภาพที่จำกัดมากขึ้น ซึ่งกลุ่มจำเป็นต้องแสวงหาวัตถุดิบที่มีคุณภาพใกล้เคียงกันมา

ใช้อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ หรือในบางกรณีทางกลุ่มจำเป็นต้องหาวิธีการผลิตดินที่มีส่วนผสมใกล้เคียงกันมาเตรียมเป็นวัตถุดิบ หรือหากในกรณีจำเป็นต้องแสวงหาวัตถุดิบประเภทอื่นมาทดแทนการใช้ดินแบบเดิมเลย ซึ่งงานวิจัยนี้สอดคล้องกับงานวิจัยของ **สุภาภรณ์ อินทองคง. (2524)** เรื่องการทำเครื่องปั้นดินเผาสีทึบหม้อ หมู ที่ 4 ตำบลสีทึบ อำเภอมือง จังหวัดสงขลา พบว่า ปัญหาอุปสรรคในการประกอบการ พบว่า ปัจจัยสำคัญที่เข้ามามีส่วนทำให้การผลิตเครื่องปั้นดินสทึบหม้อลดน้อยลงนั้น มีทั้งปัจจัยภายนอกและปัจจัยภายใน ปัจจัยภายนอกมีการกระจายของสิ่งประดิษฐ์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ การขาดการเอาใจใส่ของผู้เกี่ยวข้องและปัญหาโครงสร้าง ซึ่งคอยบดบังสละสลวยเมื่อนำผลิตภัณฑ์ไปจำหน่ายต่างเมือง ปัจจัยภายในมีการขาดผู้ช่วยเหลือแรงงาน ราคาผลิตภัณฑ์ตกต่ำ เพราะผลกระทบจากปัจจัยภายนอก ขาดพาหนะขนส่ง และความซบเซาของผู้ประกอบการเอง ปัญหาอุปสรรคที่ผู้ประกอบการในปัจจุบันประสบอยู่ แยกได้เป็น 3 ประการ คือปัญหาการผลิต คือ 1 ปัญหาด้านการผลิต ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับวัตถุดิบ ขาดฝีมือ การสร้างแบบ การปั้นหรือการขึ้นรูป การเผาและแรงจูงใจ (1) วัตถุดิบ (ดินเหนียวและทราย) แหล่งดินและทรายอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้าน มีความไม่สะดวกต่อการขนส่ง เพราะขาดพาหนะเป็นของตนเองและขาดความรู้เกี่ยวกับคุณสมบัติของวัตถุดิบ, (2) ขาดฝีมือ มีช่างฝีมือเหลือน้อยจำนวนไม่เกิน 20 คน และใช้แรงงานอยู่จริงไม่เกิน 9 คน ขาดพาหนะไม่เกิน 10 คน ทั้งหมดอยู่ในหมวดอายุ 50-75 ปีโดยเฉลี่ย การถ่ายทอดความรู้มีน้อย อีก 10-20 ปีข้างหน้าคงจะจบลง เพราะขาดการสืบทอดและช่างฝีมือทั้งหมดยังขาดความรู้ในเทคนิค วิธีการขึ้นพื้นฐานที่ควรรู้ (3) การสร้างแบบ ขาดแคลนความคิดในการสร้างแบบที่ดีของผลิตภัณฑ์ เพราะไม่มีการศึกษาสั่งสมผลงานของตนที่เคยทำมาในอดีต และขาดความรู้ความเข้าใจในการแสวงหา (4) การปั้นหรือการขึ้นรูป ขาดพื้นฐานใหญ่มีความรู้ ความชำนาญในการปั้นภาชนะแบบดั้งเดิม ผู้ที่สามารถฝึกฝนปั้นภาชนะแบบใหม่ ๆ ได้มีเพียงคนเดียว คือ นางพร้อมสังขะโร เทคนิคในการขึ้นรูปอาศัยแป้นหมุนโดยใช้มือหมุน ขาดความเที่ยงตรงในแรงเหวี่ยง จึงทำให้ผลิตภัณฑ์มีขนาดไม่ได้มาตรฐานและผลิตได้ช้า (5) การเผา ขาดความรู้พื้นฐานและเทคนิคที่ดีกว่าขาดอุปกรณ์เครื่องมือที่มีคุณภาพดีทุกอย่างยังอยู่ในสภาพดั้งเดิม

ข้อเสนอแนะ

ในการผลิตเตาชุมชนท้องถิ่นบ้านโนนม่วง ต.น่านวล อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด นั้น ผู้ผลิตได้ทำการผลิตโดยใช้แรงงานคนทำให้ผลิตได้ช้า และได้ปริมาณน้อยในแต่ละวัน ทำให้บางครั้งไม่เพียงพอต่อความต้องการของลูกค้า จึงควรพัฒนารูปแบบและศักยภาพการผลิตโดยใช้เครื่องมือและเครื่องจักรในการเพิ่มอัตราการผลิต อีกทั้งต้องแสวงหาแหล่งวัตถุดิบตั้งต้นการผลิตเตาเตรียมไว้หากเกิดวิกฤตในอนาคต รวมทั้งแสวงหาวัตถุดิบทดแทนที่อาจต้องใช้ในอนาคตด้วย อีกประการที่คณะผู้วิจัยต้องการเสนอแนะคือการแสวงหาตลาดจำหน่ายให้กว้างขึ้นกว่าพัฒนาการผลิตด้านเดียว เนื่องจากเห็นว่าสามารถพัฒนาเป็นสินค้าชุมชนในอนาคตได้เป็นอย่างดี อีกทั้งจะเป็นการส่งเสริมรายได้เพิ่มให้กับกลุ่ม ได้มีรายได้ที่เพิ่มขึ้น ตลอดทั้งเป็นการขยายการรับรู้ถึงเตาชุมชนให้กับชุมชนข้างเคียงอื่น ๆ ให้กว้างออกไปอีกทางหนึ่งด้วย

เอกสารอ้างอิง

- นฤมล ภานุณา.(2540). การหาค่าความร้อนและการใช้เครื่อง Bomb calorimeter.เอกสารทางวิชาการ
กลุ่มพลังงานจากไม้. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้.
- นฤมล ภานุณาและคณะ. (2545). การปรับปรุงและส่งเสริมการใช้เตาหุงต้มที่ใช้วัสดุทางการเกษตรเป็น
เชื้อเพลิง. รายงานวิจัยกลุ่มพลังงานจากไม้. กรุงเทพฯ : สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.
- ประลอง ดำรงค์ไทย. (2542). การศึกษาวิจัยพลังงานเชื้อเพลิงจากเปลือกทุเรียนในรูปของเชื้อเพลิงอัดแท่ง
สำนักวิชาการป่าไม้. กรุงเทพฯ : กรมป่าไม้.
- ภรดี พันธุมกร. (2535). การพัฒนาผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกเชรามิกในจังหวัดชลบุรี. รายงานการงานวิจัย
ภาควิชาศิลปะและวัฒนธรรม คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ชลบุรี : มหาวิทยาลัยบูรพา.
- ศุภชัย สิงห์ยะบุศย์. (2542). การศึกษาเปรียบเทียบลักษณะรูปแบบศิลปะและการจัดการเครื่องปั้นดินเผา
ด้านเกี่ยว อำเภอ ชัยชัย จังหวัดนครราชสีมา กับบ้านหม้อ จังหวัดมหาสารคาม. มหาสารคาม :
สำนักงานโครงการเสริมสร้าง ศักยภาพกลุ่มนักวิจัยอีสานคดี เมธีวิจัยอาวุโส สกว.
- สุภาภรณ์ อินทองคง. (2524). การทำเครื่องปั้นดินเผาของชาวสทิงหม้อ. สงขลา : มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- อ้อยทิพย์ พลศรี. (2542). การสร้างรูปแบบหม้อดินสทิงหม้อ. สงขลา : มหาวิทยาลัยราชภัฏสงขลา.
- จิระพงษ์ คูหากาญจน์ และคณะ. (2545). การพัฒนาเตาหุงต้มในครัวเรือนเพื่อใช้งานกับเชื้อเพลิงอัดแท่ง.
สำนักวิจัยและพัฒนาการป่าไม้. กรุงเทพฯ : สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้.
- มนัส แซ่เล่า. (2528). การศึกษาการทำเชื้อเพลิงชีวจากวัชพืชบางชนิด. ปัญหาพิเศษปริญญาตรี ภาควิชา
พืชสวน คณะเกษตร. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- พีรพงษ์ พันธะศรี. (2561). เครื่องปั้นดินเผาสร้างสรรค์ : กรณีศึกษาเครื่องปั้นดินเผาประกอบไม้ยางพารา
และในจังหวัดสงขลา. สงขลา : มหาวิทยาลัยสงขลา.